

Küresel Savaşlardan Etkilenen Çocukların Eğitim Durumlarına İlişkin Doküman İncelenmesi

Ercüment ZÜNGÜR^{1*}

Öz

Bu çalışmada, küresel savaşların çocukların eğitim hakkı üzerinde meydana getirdiği yıkıcı etkileri detaylıca sunulmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. Özellikle Afganistan, Irak ve Suriye gibi savaşın uzun süre etki ettiği ülkelerin durumu analiz edilmiştir. Savaşların dolaylı veya doğrudan etkileri nedeniyle çocuklar eğitim haklarında mahrum kalmaktadırlar. Okulların tahrip edilmesi, çocukların göçe zorlanması, öğretmenlerin çalışamaz duruma gelmesi, çocukların travmatik sorunlar yaşaması ve altyapının bozulması gibi sonuçlar çocukların eğitim hakkına ulaşmasını ciddi şekilde sekteye uğratmaktadır. UNESCO ve UNICEF gibi uluslararası kuruluşların hazırladığı raporlar, savaş bölgelerinde yaşayan çocukların eğitim hakkına ulaşmaları konusundaki sorunların ne kadar kritik olduğunu göstermektedir. Çalışmada başta söz konusu ülkeler olmak üzere savaşların eğitim üzerindeki etkileri öncesi ve sonrası olacak şekilde incelenmiş, eğitimde meydana gelen kayıplar boyutları ile derlenmiştir. Bunun yanında, savaş sonrasında eğitim sistemlerinde yapılmaya çalışılan iyileştirme süreçlerinde karşılaşılabilecek sorunların üstesinden gelinmesi için yapılması gerekenler tartışılmıştır. Savaşların çocuk psikolojisi üzerindeki etkilerine de dikkat çekilerek eğitim planlanmasında travma sonrası iyileşme adımlarına nasıl bakılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonuçları, savaşların fiziksel olmasının yanında aynı zamanda hem psikolojik hem de sosyal yaşama kalıcı hasarlara neden olduğunu bize göstermektedir. Bu durum, eğitim hakkına bireysel hak olarak bakılmasının yanında toplumsal kalkınmanın da değişmez bir gerçeği olduğunu tekrardan gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel savaşlar, çocukların eğitim hakkı, eğitimde kayıplar, savaş sonrası eğitim

Document Review On The Educational Status Of Children Affected By Global Wars

Abstract

In this study, the devastating effects of global wars on children's right to education are presented in detail. In this study, document analysis method, one of the qualitative research methods, was used. In particular, the situation of countries such as Afghanistan, Iraq and Syria, which have been affected by war for a long time, has been analyzed. Children are deprived of their right to education due to the indirect or direct effects of wars. Consequences such as the destruction of schools, children being forced to migrate, teachers becoming unemployed, children experiencing traumatic problems, and the deterioration of infrastructure seriously disrupt children's access to their right to education. Reports prepared by international organizations such as UNESCO and UNICEF show how critical the problems are in accessing the right to education for children living in war zones. In the study, the effects of wars on education, especially in the countries in question, were examined before and after, and the losses in education were compiled in their dimensions. In addition, what needs to be done to overcome the problems that will be encountered in the improvement processes tried to be carried out in the education systems after the war are discussed. The effects of wars on child psychology were also highlighted, and how post-traumatic recovery steps should be considered in educational planning was emphasized. The results of the study show us that wars, in addition to being physical, also cause permanent damage to both psychological and social life. This situation reveals once again that the right to education is not only viewed as an individual right, but also an unchangeable fact of social development.

Key Words: Global wars, Children's right to education, Educational losses, Post-war education

Giriş

Savaş, genellikle birbirine üstünlük sağlamaya çalışan, ülke içerisindeki çıkar grupları ya da en az iki ülkenin çıkar çatışması nedeniyle ülkede meydana getirdikleri yıkımlardır. Bu yıkımların sonucunda en çok mağdur olan kesimler hep sivil halk olmuştur. Aynı şekilde bu sivil halk içerisinde yer alan çocuk grupları ise bu yıkım ortamında daha çok etkilenmekte ve bu durumu daha derinde hissetmektedirler. Bu yıkım ortamı ile karşı karşıya kalan çocukların fiziksel, psikolojik ve bilişsel gelişimine de olumsuz etkisi olmaktadır. Bu savaş ortamı ile karşı karşıya kalan çocuklar sağlık, eğitim, psikolojik ve yaşam hakkı bakımından geriye itilmiş bulunmaktadırlar (Tokuç, 2014).

İnsan yaşamının en önemli dönemi çocukluk dönemi olarak görülmektedir. Kişinin hayatının diğer dönemlerinde sağlıklı bir yaşam geçirmesi için çocukluk döneminin iyi geçmiş olması önemli bir parametre olarak kabul edilmektedir. Çünkü çocuklar bu dönemde hem aile içerisinde hem yaşadığı çevre içerisinde hem de vatandaşı olduğu ülkede meydana gelen sevgi veya nefret gibi duyguların şekillendiği bir dönemdir. Aynı şekilde etrafındaki insanları tanıma, ilişkilerini ona geliştirme ve kendi ile ilgili fikir oluşturma dönemidir. Bu nedenle, savaşlar sonucunda kimsesiz kalan çocukların suç işleyecek hale getirilmesi, yasa dışı örgüt ve grupların üyesi haline getirilmesi kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde milyonlarca çocuk, özellikle çeşitli kişi veya devletler eliyle ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde savaş veya terör olayları ile karşı karşıya bırakılıp olumsuz bir çocukluk geçirmelerinin önü açılmaktadır. Çocukların iyi bir yaşamı olmasından ziyade savaşın ve çıkarların daha önemli görüldüğü gerçeği, bu masum kesimin hiçbir anlam veremediği yıkımların bir parçası ve kurbanı haline getirmiştir. Ülkeler arasındaki politik ve siyasi çıkar çatışmaları, devletlerin birbirleriyle yaşadığı hesaplaşmalar ve terör olayları; çocuk ölümlerine yol açmakta, aynı zamanda çocukların ruhsal ve bedensel açıdan ciddi şekilde zarar görmelerine neden olmaktadır. Bu sebeplerden ötürü binlerce çocuk tüm ailesini kaybetmekte, aynı şekilde duygusal, cinsel ve fiziksel şiddet ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Erden ve Gürdil, 2009).

Savaşların ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri göçlerin meydana gelmesidir. Bu göçler sonucunda çocukların sürekli ayakta kalmak zorunda olması, sağlıksız ortamlarda bulunması ve şiddete karşı sürekli hareket hâlinde olması, hem zarar görmelerine hem de bedenlerinde çeşitli tahribatların oluşmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca savaşlar nedeniyle göç eden çocukların göç sürecinde hem kendilerine hem de sevdiklerine yönelik maddi ya da manevi değerleri hedef alan tahrip edici eylem ve tehditlerle karşı karşıya kalmaları durumu daha da ağırlaştırmaktadır. Göçler esnasında yaşanan eziyetlerin yanında ruhsal ve fiziksel tahribatlar da meydana gelmektedir. Zorunlu olarak yapılan göçlerle karşı karşıya kalmış olan kişilere dair yapılan araştırmalarda, (Akıllı ve Dirikoç, 2015; Baş ve Molu, 2007) hayatlarının olumsuz bir şekilde etkilenme konusunda çocuk ve kadınların daha çok etkilendiği tespit edilmiştir.

Savaş ve terör olaylarının gittikçe artması nedeniyle çocukların bu olumsuzluktan etkilenme durumları, üzerinde durulması gereken önemli bir toplumsal sorun haline gelmiştir. Bu nedenlerden dolayı savaş ve terörden etkilenen çocukların eğitim, kültürel, ekonomik, sosyal ve sağlık alanlarında topluma yansımaları mümkündür. Bundan dolayı bu problemin disiplinlerarası bir yaklaşım ile ele alınması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu durumdaki çocukların eğitim, sağlık, psikolojik ve sosyal alanlarda yaşayabilecekleri sorunların çözümü için tüm ilgili tarafların ciddi bir çalışma içinde olması gerekmektedir. Öncelikle bu çocukların bu durumla karşılaşmaması için BM'nin üzerindeki sorumluluğu yerine getirmesi gerekmektedir. Hem bilimsel hem de toplumsal çalışmalar yapıp bu

durumla karşılaşan çocukların sağlıklı bir şekilde hayatta kalması için çalışmalar yapılmalıdır. Küresel savaşların çocukların eğitim hakkı üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için yapılan bu derleme çalışmasıyla, bu konu ile ilgili geliştirilmesi gereken durumların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın çerçevesinde, küresel savaşların çocukların eğitim hakkı üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla aşağıdaki alt problem alanları incelenmiştir:

1. Okula Gidemeyen Çocuklara Dair Veriler
2. Küresel Savaşların Çocukların Eğitimi Üzerindeki Etkileri

- 2.1 Okulların Yıkımı ve Hasar Görmesi
- 2.2 Öğretmen Eksikliği
- 2.3 Psikolojik Travma
- 2.4 Göç ve Yer Değiştirme
- 2.5 Eğitim Materyalleri ve Altyapı Eksikliği

Yöntem

Bu araştırma nitel bir çalışma olarak tasarlanmış olup, savaş ve göç olgusunun çocuklar üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla UNICEF ve WHO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yayımlanan raporlar ile konuya ilişkin güncel akademik çalışmalar temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Araştırmada, mevcut durumun kapsamlı ve sistematik biçimde ortaya konulabilmesi için doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Doküman analizi, araştırmacının doğrudan ulaşmasının güç olduğu kurumlara, tarihsel belgelere, resmî raporlara veya yayımlanmış bilimsel içeriklere erişim gerektiren durumlarda kullanılan nitel bir yöntemdir. Hem tarihî belgeler hem de güncel raporlar, anonim dokümanlar ya da kaynağı açıkça belirtilmiş metinler, araştırmanın veri setini oluşturan kaynaklar olarak değerlendirilmiştir (Bogdan ve Biklen, 1982).

Bu çalışmada kullanılan dokümanların seçiminde, araştırmanın temel problemine doğrudan katkı sunması, güvenilir kurumlar ve akademik yayınlar tarafından hazırlanmış olması, 2000 yılı sonrası güncel savaş-göç dinamiklerini yansıtması ve çocukların fiziksel, ruhsal, sosyal ve yaşamsal güvenliklerine ilişkin veri içermesi ölçütleri esas alınmıştır. Bu doğrultuda UNICEF ve WHO'nun çocuk ölümleri, zorunlu göç, çocuk hakları ve savaşın çocuklar üzerindeki etkilerine yönelik raporları ile ulusal ve uluslararası literatürde yayımlanmış bilimsel makaleler kapsamlı şekilde incelenmiştir. Dokümanların analizi sırasında, kaynaklara ulaşma, orijinallik ve güvenilirlik kontrolü, metinlerin anlaşılması, verilerin çözümlenmesi ve araştırma kapsamında kullanılması süreçleri sistematik biçimde gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Analiz sürecinde elde edilen dokümanlar, çocukların savaş ve göç süreçlerinde maruz kaldıkları fiziksel ve ruhsal etkilenmeler, yaşam koşulları, karşılaştıkları risk faktörleri ve çocuk ölümleri gibi tematik başlıklar altında değerlendirilmiş, böylelikle çalışmanın problem alanını destekleyen kapsamlı bir veri seti oluşturulmuştur. Araştırmada görüşme ve gözlem gibi teknikler kullanılmadığından, katılımcı tepkiselliği veya araştırmacı-katılımcı etkileşimi gibi sınırlılıklar söz konusu olmamıştır. Doküman analizinin uzun süreli ve derinlemesine incelemeye olanak tanıyan yapısı sayesinde, çalışmada savaş

ve göç süreçlerinin çocuklar üzerindeki etkileri sistematik ve bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulmuştur.

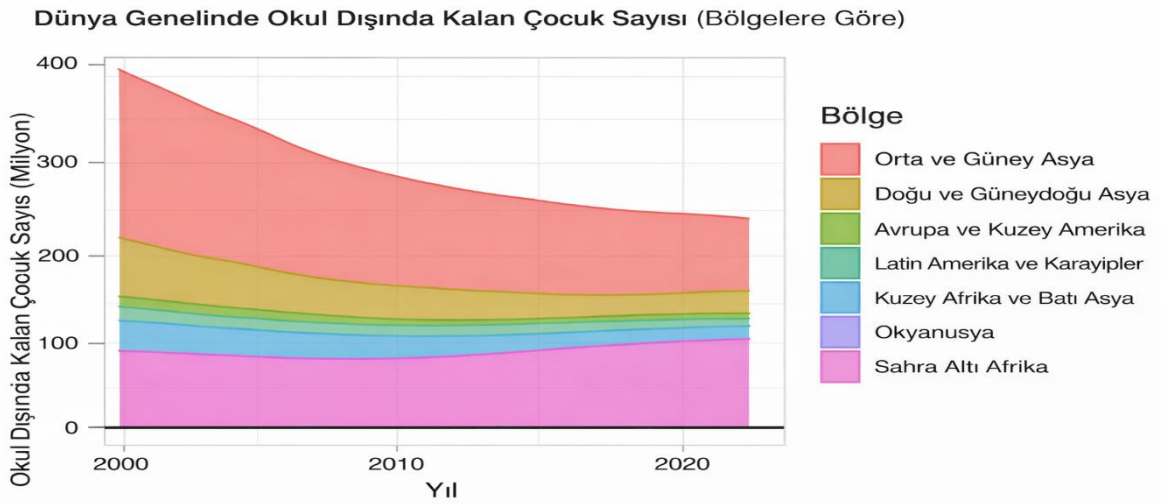
Bulgular

Bu bölümde, küresel savaşların çocukların eğitim hakkı üzerindeki etkilerine ilişkin yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular sunulmaktadır. Okula Gidemeyen Çocuklara Dair Veriler ve Küresel Savaşların Çocukların Eğitimi Üzerindeki Etkileri hakkında bulgular sunulmuştur. Küresel Savaşların Çocukların Eğitimi Üzerindeki Etkileri ise Okulların Yıkımı ve Hasar Görmesi, Öğretmen Eksikliği, Psikolojik Travma, Göç ve Yer Değiştirme ile Eğitim Materyalleri ve Altyapı Eksikliği başlıkları kapsamında ele alınarak sunulmuştur.

1. Okula Gidemeyen Çocuklara Dair Veriler

UNESCO tarafından 2019 da hazırlanan verilere bakıldığında Sahra Altı Afrika ülkelerinde yaklaşık 33.8 milyon, Güney Asya ülkelerinde 12.8 milyon, Pasifik ve Doğu Asya ülkelerinde yaklaşık 6.2 milyon, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde yaklaşık 2.7 milyon çocuk okula gidememektedir. Diğer bölgelerden alınan verilerle dünya genelinde yaklaşık 787 milyon ilkokul çağında olan çocuklardan 58.4 milyonu, bu da tüm o yaşlardaki çocukların %8'ine denk gelmektedir, ilkokula gitme durumuna sahip değildiler. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli sebep savaşlar ve bölgede var olan çetelerin çatışmalarıdır. Bunun yanında sömürü bölgesi haline getirilen bu yerlerin hem dışarıdan hem de kendi hükümetlerinden gerekli desteği alamamaları da bu duruma sebep olmaktadır. Okula gitmesi gereken çocukların çetelere katılma, çalışıp aile bütçesine katkıda bulunma gibi zorunlu hale getirilen seçeneklerden dolayı okula gitmeleri olanaksız hale gelmiştir (Roser, 2021). Dünyadaki bölgelere göre okula gidemeyen çocukların nüfus dağılımı Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. Dünyadaki Bölgelere Göre Okula Gidemeyen Çocukların Nüfus Dağılımı.

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) verilerine göre hazırlanmış olan bu tabloya bakıldığında son yirmi yıl içerisinde, küresel ölçekte okula gidemeyen çocukların ve gençlerin sayısı yaklaşık olarak 400 milyondan 250 milyona kadar düştüğü görülmektedir (Öneri, 2022). Bu durumun özellikle Doğu ve Güneydoğu Asya ile

Orta ve Güney Asya bölgelerinde belirginleştiği görülmektedir. Fakat son on yıla bakıldığında okula gidemeyen çocuk ve gençlerin sayısındaki azalma hızının dikkate değer bir şekilde yavaşladığı görülmektedir. Bunun yanında Sahra Altı Afrika ülkelerinde okula devam edemeyen veya hiç gidemeyenlerin sayısında önemli derecede artış gözükmemektedir. Bu durum, çocukları eğitim ile buluşturma çabalarına karşı olumsuz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında UNESCO verilerine göre 2023 tarihinden itibaren 6-18 yaş arası yaklaşık 244 milyon çocuk okula ya devam edememekte ya da hiç gidememekteler (UNESCO, 2023).

Irak, Afganistan, Suriye, Somali ve Filistin gibi ülkelerde uzun süreli hem dış müdahale sonucu hem iç çatışmalar yaşanmaktadır. Dünyanın neredeyse her noktasında, insanlar devletlerarası veya iç çekişmeler sonucunda çatışmalar görmektedirler. Tisdall'ın (2019) sunduğu rapora göre, 780 milyon çocuğun okul kayıtları bulunmamaktadır. Afrika'da ki çocuklar içinde olumsuz etkiler doğuran iç çatışmalar ve savaşlar, ekonomik krizle beraber uzun zamandır sürmektedir. Son on yılda savaş ve çatışmalar sebebiyle yaklaşık olarak 2 milyon çocuk öldürülmüş, 6 milyon çocuk ağır yaralı bırakılmış ve yaklaşık 1 milyon çocuk yetim durumda bırakılmıştır (Duncan ve Arntson, 2004).

2. Küresel Savaşların Çocukların Eğitimi Üzerindeki Etkileri

Küresel savaşların eğitim üzerindeki etkilerine baktığımızda okulların yıkımı veya hasar görmesi, öğretmen eksikliği, Psikolojik travma, göç ve yer değiştirme, Eğitim materyalleri ve alt yapı eksikliği gibi sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. UNICEF'ten alınan veriler doğrultusunda bazı ülkeler örnek gösterilerek tablo2 hazırlanmıştır.

Tablo 2. Küresel Savaşların Çocukların Eğitimi Üzerindeki Etkileri

Faktör	Etki Alanı	Örnek Ülkeler	İstatistikler (Örnek)
Okulların Yıkımı ve Hasar Görmesi	Fiziksel Eğitim Altyapısı	Suriye, Yemen	2018'de 2,500 okulun yıkıldığı veya hasar gördüğü bildirildi.
Öğretmen Eksikliği	Eğitim Kalitesi	Afganistan, Somali	Afganistan'da 2019'da öğretmenlerin %30'u görevlerini bıraktı.
Psikolojik Travma	Öğrenme Kapasitesi	Irak, Filistin	Çatışma bölgelerindeki çocukların %60'ında travma belirtileri.
Göç ve Yer Değiştirme	Eğitim Sürekliliği	Güney Sudan, Myanmar	2020'de 2 milyon çocuk mülteci olup, eğitimden mahrum kaldı.
Eğitim Materyalleri ve Altyapı Eksikliği	Eğitim Erişimi		

Tablo 2'de yer alan veriler, UNICEF (2020) tarafından sunulan bilgiler doğrultusunda alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.1 Okulların Yıkımı ve Hasar Görmesi

Savaşların olduğu bölgelerde en açık hedef olan yerlerden biri de okullardır. Çünkü savaş esnasında sığınak olarak kullanılma ihtimali yüksek yerlerden biridir. Sürekli hedef halinde olan okulların savaşta ciddi hasar görmesi de kaçınılmazdır. Bu durum çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortamda eğitim görmesini de imkânsız hale getirmektedir. Okulların hasar görmesi veya yıkılması fiziksel altyapının da yok olması demektir. UNICEF'in 2018

verilerine bakıldığında, savaş ve iç karışıklık halinde olan Suriye’de yaklaşık olarak 2,500 okulun yıkıldığı veya hasar gördüğü görülmektedir. Aynı şekilde Yemen’de ise 2019 yılında ülkede var olan çatışmalar sebebiyle 2 milyondan fazla insan eğitim hakkından yararlanma imkânı bulamamıştır (UNICEF, 2020). Bu durumlar çocukların en temel haklarından biri olan eğitimin hakkından faydalanmalarına engel olmaktadır.

2.2 Öğretmen Eksikliği

Savaşların ve çatışmaların yaşandığı bölgelerde zarar gören ya da hayatını kaybeden diğer önemli bir taraf ise öğretmenlerdir. Bir ülkenin önemli bir kesimi oluşturan öğretmenlerin savaşlarda veya çatışmalarda hayatını kaybetmesi veya göç etmesi, o ülkenin geleceği ve inşası için gerekli olan eğitimci kesimin yok olması demektir. Bu durum aynı zamanda eğitimin kalitesinin düşmesine ve çocukların gerekli eğitimi alamamasına da neden olmaktadır. Öğretmenin olması veya gerekli dersleri verecek öğretmenlerin eksik olması, öğrencilerin eğitimde sürekliliğinin ve başarısının olumsuz bir seyirde olmasına sebep vermektedir. Save The Children’ın ortaya çıkardığı araştırma sonuçlarına göre, Afganistan’da çatışmalar nedeniyle 2019 yılında öğretmenlerin yaklaşık %30’u öğretmenliği bırakıp ya başka bir işe yönelmiş ya da göç etmek zorunda kalmıştır (Roser, 2021). Bu durumun ortaya çıkardığı en önemli sonuç, ülkedeki eğitim sisteminin sürekliliğinin sağlanamaması ve çocukların eğitim hakkından faydalanmasını engellemesidir.

2.3 Psikolojik Travma

Savaş ve çatışmaların olduğu ortamlarda yetişen çocukların, sürekli bir tehdit içerisinde olmaları, sürekli korku ile büyümeleri, ailesinden ayrılma veya ailesinden birilerinin gözünün önünde öldürülmüş olması çocuk üzerinde ciddi korku ve strese sebep olmaktadır (Bendavid vd., 2021). Çocuk üzerindeki bu korku ve stres baskısı belli bir süre sonra ciddi psikolojik travmaları ortaya çıkarmaktadır. Bu ortamlarda meydana gelen travmalar, çocukların öğrenme süreçleri üzerinde olumsuz etkileri meydana gelmektedir. Bu etkileri, çocuğun kapasitesini ortaya çıkarmama, okula devam edememe, okula gitmekten korkma ve derslerde odaklanamama gibi sıralanmaktadır (UNICEF, 2020). Bunun yanında araştırmalar, savaş ve çatışmaların çocuklar üzerinde uzun vadede psikolojik etkilerinin, depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi sorunları ortaya çıkardığını göstermiştir. Bu psikolojik sorunlar, çocukların eğitim süreçlerindeki sürekliliği ve başarılı olmasını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Aynı şekilde psikolojik sorunlar yaşayan çocuklara karşı gerekli desteği verecek yetişmiş kişilerin de olmaması çocukların bu travma ile büyümelerinin ve olumlu bir şekilde hayata tutunmalarının imkânsız hale gelmesine sebebiyet vermektedir (Goniewicz vd., 2021).

Hem dış müdahaleler hem de iç çatışmalar nedeniyle ülkelerde meydana gelen silahlı çatışmalar çocukların hem zihinsel hem de fiziksel gelişimlerini ciddi bir şekilde etkilemektedir (Goniewicz vd., 2021). Araştırmacılar, çaresizlik, yaşam tehdidi ve dehşet verici sahneleri içeren travmatik durumların çocuklar üzerinde gelişim ve zihinsel sağlık sorunlarına dair önemli riskler barındırdığı konusunda hemfikirdirler (Ehnhold ve Yule, 2006). Travmaya dair ruh sağlığı travmanın ardında stres bozukluğu şeklinde dile getirilmektedir. Bu duruma dair belirtiler, travmatik olayların olduğu dönemlere geri dönme, zihinde tekrarı hiç eksik olmayan düşünceler, olumsuz durumların yarattığı travmalardan kaçma, duygularda hissizleşme, konsantre olma konusunda gerekli gücün

olmaması ve uyku problemlerinde artan uyarılmalar olarak görülmektedir ((Pynoos vd., 1996).

2.4 Göç ve Yer Değiştirme

Savaşlar ve çatışmalar sonucunda milyonlarca insan bulunduğu yerlerden başka yerlere göç etmek sorunda kalırlar. Güney Sudan ve Myanmar'da savaşlar ve iç çatışmalar sebebiyle 2020 yılında yaklaşık 2 milyon çocuk mülteci durumuna düşmüştür (UNICEF, 2020). Eğitim kurumlarının kullanılamaz hale getirilmesi ve öğretimin yok edilmesi, hem toplumların hem de ailelerin en önemli ihtiyacı olan eğitim hakkının yerine getirilmemesine sebep olmaktadır. Hem ülke sınırları içerisinde hem de komşu ülkelerin toprağında kurulmuş olan kamplarda bu durum ne kadar var gibi görünse de bu durum genelde düzensiz, dağınık, kalabalık, sınırlı kaynaklı ve geçici okullardır.

Uprooted'a (2016) göre, aile ve çocukların güvenli bir yer bulmak için yaptıkları uğraşların çok zaman almasından dolayı çocukların eğitimlerine sağlıklı bir şekilde devam etmesi imkânsızlaşmaktadır. Bu durumlardan dolayı yurt dışına göç etmek zorunda kalanların yanında ülke içerisinde de 28 milyona yakın çocuğun yer değişikliği yapmak zorunda olduğu sonucuna varılmıştır.

Ülkesinin dışına gitmek ve sürülmek zorunda bırakılan insanlar birçok haklarından da mahrum kalmaktadırlar. Bu haklardan en önemlisi de çocukların eğitim hakkından faydalanamamasıdır. Bu durum milyonlarca çocuğun eğitim hakkından mahrum kalmasına ve eğitim süreçlerinin ya kesintiye uğramasına ya da bir daha hiç olmayacak bir duruma gelmesine neden olur. Yeni bir ülke veya bölgeye taşınmak zorunda kalan çocukların, sığındıkları yerin dili veya kültürüne adapte olmasında çok büyük güçlükler yaşanmaktadır (UNHCR, 2019). Yer değiştirme veya göç sonucunda çocukların eğitim süreçlerinde ciddi kısıtlamalar meydana gelir, aynı şekilde eğitimin sürekliliğine de önemli engeller oluşturmaktadır. Çocukların bu süreçte eğitim sistemine tekrar adapte olması, kültürel farklılıklar, dil bariyerleri ve sosyal uyum sorunları gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir.

2.5 Eğitim Materyalleri ve Altyapı Eksikliği

Savaş bölgelerinde bulunan okulların yıkılması veya hasar görmesi, alt yapının kullanılamaz hale gelmesi veya materyallerin yok olması kaçınılmaz bir sonudur. Bu durumlar çocukların hem eğitime ulaşmasını hem de kaliteli bir eğitim almasını ciddi şekilde sekteye uğratmaktadır. Okul binalarının yıkılmış veya hasar görmüş olması, sınıfların kullanılamaz hale gelmesi ve öğretmenlerin güvenlik sorunları nedeniyle çalışamaz durumda olması gibi sorunlar ile karşılaşılabilir (UNESCO, 2015).

Eğitimde altyapının olmaması veya yetersiz olması, çocukların sürdürülebilir ve güvenilir bir eğitim ortamına sahip olmasını engeller (GCPEA, 2018). Bu konuda yapılmış olan araştırmalarda, çatışmaların olduğu dönemlerde, eğitim kurumlarının silahlar, bombalar, yangınlar veya yağmurlar sebebiyle kullanılamaz hale geldiği görülmektedir. Eğitim kurumlarının yanında hastaneler, üniversiteler, müzeler, tarihin izleri ve insanlık mirası olan yapılar ya yok edilmiş ya da yağmurlar ve harap edilmesi nedeniyle kullanılamaz bir duruma getirilmiştir (Dimitry, 2012). Küresel savaşların çocukların eğitim hakkı üzerindeki etkilerinin ülkeler bazında sayısal verileri Tablo3 'te verilmiştir.

Tablo.3 Savaşların Çocukların Eğitim Hakkı Üzerindeki Etkileri: Ülkeler Bazında Sayısal Veriler

Ülke	Yerinden Edilmiş Çocuk Sayısı	Okul Yıkımı (% Okul)	Eğitime Erişim Oranı (%)	Psikolojik Destek Gereksinimi (%)
Suriye	2.5 milyon	%30	%60	%80
Yemen	2 milyon	%20	%50	%70
Afganistan	3 milyon	%25	%45	%75
Güney Sudan	1.5 milyon	%40	%55	%65
Somali	1.2 milyon	%35	%50	%60

Tablo 3'te gösterildiği gibi, savaş ve çatışmaların çocukların eğitim hakkı üzerindeki etkileri, başta yerlerinden edinilmesi olmak üzere, okulların tahrip edilmesi veya yıkılması eğitime erişim oranlarında ve psikolojik destek açısından önemli bir noktaya gelmiştir (UNESCO, 2020). Örneğin; Suriye'de meydana gelen savaş nedeniyle yaklaşık 2,5 milyon çocuk göçe zorlanılmış ve okulların ise yaklaşık %30 ya tahrip edilmiş ya da kullanılamaz hale getirilmiştir. Bu durumdan dolayı çocukların eğitime erişim oranları %60 kadar düşürülmüş ve çocukların yaklaşık %80'inin psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir (UNICEF, 2020). Bu duruma paralel olarak, Yemen'de 2 milyona yakın çocuk yerlerinden edilmiş ve okul binalarının %20 si kullanılamaz hale getirilmiştir. Bu ülkede çocukların eğitime ulaşma oranları %50'ye düşmüş ve %70'i psikolojik desteğe muhtaç hale getirilmiştir (UNICEF, 2020).

Afganistan'da ise yaklaşık 3 milyon çocuk savaş ve iç çatışmalar sebebiyle göçe zorunlu bırakılmış ve okulların ise %20'si kullanılamaz hale getirilmiştir. Eğitime erişim oranı %45'e düşerken, psikolojik desteğe ihtiyaç duyan çocukların oranı %75 ulaşmıştır (UNICEF, 2020). Güney Sudan'da da aynı şekilde iç çatışmalar ve savaşlar sebebiyle 1,5 milyona yakın çocuk yerlerini terk etmek zorunda kalmış ve okulların %40 ya tahrip edilmiş ya da kullanılamaz hale getirilmiştir. Bu durumdan dolayı çocukların eğitime erişim oranı %55'e düşmüş ve psikolojik desteğe ihtiyacı duruma gelen çocukların oranı %65 olarak tespit edilmiştir. Somali'de ise 1,2 milyon çocuk göçe zorlanılmış ve okulların yaklaşık %35'i kullanılamaz hale gelmiştir. Çocukların eğitime erişim oranı %50'ye düşerken psikolojik desteğe ihtiyacı çocuk oranı %60'a çıkmıştır (UNICEF, 2020).

Bu sayısal veriler, yerelde örnek gösterilen okulların durumunun, genel olarak dünyanın çeşitli bölgelerinde savaş ve iç çatışmalar nedeniyle göçe zorlanmış ve eğitim hakkından mahrum bırakılmış çocukların durumunu yansıttığını göstermektedir. Savaşın olduğu ortamlarda çocukların eğitim haklarının korunması ve desteklenmesi hem uluslararası kuruluş ve toplumların hem de yerel yönetimlerin öncelikli olarak ele alması gereken sorumluluklar arasındadır. Eğitimin tekrar erişilebilir bir duruma getirilmesi ve gerekli altyapının tekrar inşa edilmesi en öncelikli görevler arasında görülmelidir. Bunun yanında psikolojik destek programlarının geliştirilmesi, savaşın meydana getirdiği psikolojik yıkımları da en aza indirilmesi için önemlidir. Bu nedenden dolayı, uluslararası yardım kuruluşları, devletler ve yerel yönetimler birlikte hareket etmelidirler (UNICEF, 2020).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmanın bulgularına bakıldığında, çocukların okula devam etmesi veya akademik olarak belirli bir performans göstermesi, okulların ve diğer eğitim kurumların hem silahlı çatışmalar hem de diğer sebeplerden dolayı mümkün bir halde olmadığı görülmektedir. Kategorik bir şekilde, silahlı çatışmalar sonucunda eğitimde gerekli performansı gösterme, eğitime katılım oranı, okula devam oranı, okulu istenilen bir düzeyde tamamlama oranı, altyapı ve kurumların tahrip edilmesi, öğretmenlerin genel olarak iyi bir durumda olma hali ve göçler gibi birçok birbiriyle bağlantılı sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Bulgular sonucunda görülmüştür ki, savaşlar ve iç çatışmalar nedeniyle sadece öğrencilerin değil bunun yanında öğretmenlerin ve toplumun önemli bir kısmının da ciddi bir şekilde bu durumdan olumsuz etkilendiği görülmektedir. Çalışmanın bulgularında, UNESCO'nun (2011) silahlı çatışmalar ve iç çekişmelerin, hem eğitim hem de toplumun çatışma bölgelerindeki yaşam koşullarının üzerinde olumsuz etkiler bıraktığına dair raporu ile paralellik göstermektedir.

Bu ve buna benzeri çalışmaların temel amacı silahlı çatışmaların olduğu bölgelerdeki çocukları eğitim ile tekrar buluşturmak ve eğitim hakkının en doğal ortamı ile tekrar kullanılabilir hale getirmektir. Bunlara rağmen bu tür çatışma bölgelerinde okul ile tekrar buluşan çocukların oranın çok düşük bir halde seyrettiği görülmüştür. Silahlı çatışmalar ve eğitim olgusunun birbirine çok ciddi bir şekilde etki etme konusu, çocukların okul ile buluşma ve sağlıklı bir şekilde okula devamının sağlanılmasını mümkün kılmamaktadır. Savaşlar ve iç çatışmalar başlangıç noktası veya meydana geldiği nokta ile sınırlı olsa da toplumun tamamını etkilediğinden dolayı eğitim kurumlarını ve çocukların eğitim hakkını da kesinlikle etkilemektedir. Pritchard ve Choonara'ya (2017) göre, savaşların ve iç çatışmaların olduğu bölgelerde hem eğitimin uğramış olduğu yıkımı tamir etmek hem de oralarda yaşayan çocukların eğitim hakkına en sağlıklı şekilde tekrar kavuşması için yerel yönetimleri Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ile beraber çalışmalıdır. Elde edilen bulgular, çatışma bölgelerinde bulunan çocukların sağlıklı bir şekilde hayata dönmeleri için eğitimin en önemli araç olarak görüldüğünü göstermektedir. Normal bir yaşantıya sahip çocuklarla vakit geçirmeleri ve akranlarıyla birlikte normalleşmiş deneyimler yaşamaları, çocukların iyileşme sürecine önemli katkı sağlamaktadır. (Bragin, 2012).

Bulgular, savaşlar ve iç çatışmalar nedeniyle çocukların büyük kaygı ve depresyon içerisinde olduğunu göstermektedir. Çocukların zihinsel ve duygusal olarak olumsuz bir etkinin altında olmalarından dolayı sergiledikleri davranışların da savunmasız bir hal alma durumu vardır. Net olarak, çocukların sağlıklı bir yaşam sürmeleri için zihinlerinin her daim güvenilir ortamlarda olmaları gerekmektedir (Kadir vd., 2018). Çünkü bu durumun uzun vadede çocuğun zihinsel yapısına olumlu katkıları olacaktır. Bilimsel olarak çocukların zihinsel olarak sağlıklı olmasının buldukları topluluklara uyum sağlaması konusunda önemli bir katkısı vardır. Save The Children kuruluşu tarafından yayınlanmış olan son rapora göre, Suriye'de meydana gelen çatışmaların çocukların zihinsel sağlığı üzerinde yaptığı etkinin çok ciddi bir boyuta ulaştığı dile getirilmiştir (McDonald vd., 2017).

Bulgulardan elde edilen verilere göre, öğrencilerin hem mülklerinin hem de eğitim yuvalarının tahrip edilmiş olması, onları genel olarak ciddi biçimde etkilemiştir. Bu çatışma ortamlarının giderek yayılması dünyadaki her çocuğu etkileyebilir bir duruma gelebilir. Burada meydana gelecek davranış problemlerini ise akranlarının yanın da olmalarından ziyade hep yetişkinlerin içerisinde yer almaları giderek artırabilir. Bu durum çocukların hayata hep olumsuz bakmalarına ve eğitim haklarından sürekli uzak kalmalarına neden

olmaktadır. Bu açıklamaya göre çocukların tekrar hayata kazandırılması ve eğitim haklarından en sağlıklı bir şekilde faydalanmaları için hem yerel yönetimlerin hem de okul yönetimlerinin UNICEF ile birlikte çalışmaları önemli bir parametre olarak görülmektedir (Pritchard ve Choonara, 2017).

Araştırmada, çatışmaların olduğu bölgelerde öğretmenler açısından da önemli sorunların olduğu gerçeğini karşımıza çıkmıştır. Savaş ortamında öğretmenlerin görevlerini ya kısıtlı bir şekilde yerine getirdiği ya da hiç yerine getiremediği görülmüştür. Bu durumu çatışmaların şiddeti ve yayılımı önemli bir şekilde etki etmektedir. Çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bölgelerde öğrencilerde olduğu gibi öğretmenlerin de okula gidemeyeceği bir gerçektir. Öğretmenlerin bu durumda en fazla yapabileceği öğrencilerin toplandığı alanlara gidip oradaki çocukları hem zihinsel hem de fiziksel olarak topluma tekrar kazandıracak etkinliklerde bulunmaktır. Çocukların bir insan olarak sahip olmaları gereken motivasyonu vermek ve bu doğrultuda dersler düzenlemektir. Bu konuda öğretmenlerin geri durmayı bir seçenek olarak görmedikleri ve bizzat işin içerisinde oldukları Etiyopya'da Eritre sınırında bulunan mülteci kampında sert ve kayalık bir arazide izole edilmiş sınıfları kurup düzenlemeleri örnek gösterilebilir (Winthrop ve Kirk, 2015). Çalışmanın sonucunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

1. Eğitime Erişimin Güçlendirilmesi:

Savaş ve çatışma bölgelerinde geçici okulların kurulması, taşınabilir eğitim materyallerinin sağlanması ve teknolojik altyapının desteklenmesi ile çocukların eğitim hakkına erişimi artırılabilir.

2. Okulların Fiziksel Altyapısının Korunması:

Uluslararası toplum ve yerel yönetimler, okulların savaş hedefi olmaması için gerekli koruma önlemlerini almalı ve yıkılan okulların hızla yeniden inşa edilmesini sağlamalıdır.

3. Öğretmenlerin Desteklenmesi:

Savaş bölgelerinde görev yapan öğretmenler için güvenlik, psikolojik destek ve mesleki eğitim programları oluşturulmalı, göç ve kayıplara karşı eğitim sisteminin sürekliliği güvence altına alınmalıdır.

4. Psikososyal Destek Programları:

Savaş ve çatışma deneyimi yaşamış çocuklar için psikolojik destek programları yaygınlaştırılmalı, travmanın eğitim sürecine etkisini azaltacak müdahaleler uygulanmalıdır.

5. Göç ve Yer Değiştirmeye Yönelik Önlemler:

Mülteci ve yerinden edilmiş çocukların eğitim sistemine entegrasyonu kolaylaştırılmalı, dil ve kültür bariyerlerini aşacak özel programlar geliştirilmelidir.

6. Uluslararası ve Yerel İş Birliği:

Uluslararası kuruluşlar, devletler ve yerel yönetimler arasında koordinasyon sağlanarak eğitim haklarının korunması, altyapının yeniden inşası ve psikososyal destek hizmetlerinin sağlanması öncelikli hale getirilmelidir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Çalışma doküman analizi olduğu için etik izin alınmamıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Tek yazarlı bir çalışmadır.

Yapay Zekâ Kullanımı ve Sorumluluk Beyanı

Yazar(lar), bu makalenin hazırlanma sürecinde, yalnızca dil düzenleme amacıyla yapay zekâ destekli araçlardan faydalandığını, ancak bilimsel içeriğin ve değerlendirmelerin tamamen kendilerine ait olduğunu ve bu konuda tüm sorumluluk yazara (yazarlara) ait olduğunu beyan etmektedir

Kaynakça

- Akıllı, H. ve Dirikoç, A. (2015). Uydu kent Nevşehir’de göç çocukları. *İdeal Kent Dergisi*, 6(17), 252–269.
- Baş, M., Molu, B., Tuna, H. ve Baş, İ. (2017). Göç eden ailelerin sosyo-kültürel ve ekonomik değişiminin kadın ve çocuk yaşamına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1680–1690.
- Bendavid, E., Boerma, T., Akseer, N., Langer, A., Malembaka, E. B., Okiro, E. A., ... ve Wise, P. (2021). The effects of armed conflict on the health of women and children. *The Lancet*, 397(10273), 522–532.
- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (1982). *Nitel araştırma ve eğitim*. Allyn ve Bacon.
- Bragin, M. (2012). So that our dreams will not escape us: Learning to think together in time of war. *Psychoanalytic Inquiry*, 32(2), 115–135.
- Dimitry, L. (2012). A systematic review on the mental health of children and adolescents in areas of armed conflict in the Middle East. *Child: Care, Health and Development*, 38(2), 153–161.
- Duncan, J. ve Arntson, L. (2004). *Children in crisis: Good practices in evaluating psychosocial programming*. Save the Children Federation.
- Ehnholt, K. A. ve Yule, W. (2006). Practitioner review: Assessment and treatment of refugee children and adolescents who have experienced war-related trauma. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(12), 1197–1210.
- Erden, G. ve Gürdil, G. (2009). *Savaş yaşantılarının ardından çocuk ve ergenlerde gözlenen travma tepkileri ve psiko-sosyal yardım önerileri*. Türk Psikoloji Yazıları.
- Goniewicz, K., Burkle, F. M., Horne, S., Borowska-Stefaska, M., Winiewski, S. ve Khorram-Manesh, A. (2021). The influence of war and conflict on infectious disease: A rapid review of historical lessons we have yet to learn. *Sustainability*, 13(19), 10783. <https://doi.org/10.3390/su131910783>
- GCPEA. (2018). Education under attack. <https://protectingeducation.org/publication/education-under-attack-2018/>
- Kadir, A., Shenoda, S., Goldhagen, J., Pitterman, S., Suchdev, P. S., Chan, K. J., ... ve Arnold, L. D. (2018). The effects of armed conflict on children. *Pediatrics*, 142(6).
- McDonald, A., Buswell, M., Khush, S. ve Brophy, M. (2017). *Invisible wounds: The impact of six years of war on the mental health of Syria’s children*. Save the Children.
- Öneri, A. (2022). A Bayesian cohort model for estimating SDG indicator 4.1.4: Out-of-school rates. UNESCO. <https://education-estimates.org/out-of-school/>
- Pritchard, E. ve Choonara, I. (2017). Armed conflict and child mental health. *BMJ Paediatrics Open*, 1(1).
- Pynoos, R. S., Steinberg, A. M. ve Goenjian, A. (1996). Traumatic stress in childhood and adolescence: Recent developments and current controversies. *Guilford Press*, 331–358.
- Roser, M. (2021). Access to basic education: Almost 60 million children of primary school age are not in school. Our World in Data. <https://ourworldindata.org/children-not-in-school>
- Tisdall, S. (2019, June 9). In a world full of wars, why are so many of them ignored?

- Tokuç, B. (2014). *Çocuklar ve savaş*. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği Yayınları.
- UNESCO. (2011). *The hidden crisis: Armed conflict and education*. EFA Global Monitoring Report. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2015). Education for all global monitoring report. <https://www.unesco.org/gem-report/en/efa-achievements-challenges>
- UNESCO. (2023). 244M children won't start the new school year. <https://www.unesco.org/en/articles/244m-children-wont-start-new-school-year>
- Uprooted, U. (2016). *The growing crisis for refugee and migrant children*. UNICEF.
- UNICEF. (2020). Education in emergencies. <https://www.unicef.org/reports/education-emergencies>
- UNHCR. (2019). Global trends: Forced displacement. <https://www.unhcr.org/flagship-reports/globaltrends/globaltrends2019/>
- Winthrop, R. ve Kirk, J. (2015). Learning for a bright future: Schooling, armed conflict, and children's well-being. *Comparative Education Review*, 52(4), 639–661.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

One of the most important consequences of wars and civil conflicts is the occurrence of both internal and external migration. Having to constantly stay in unhealthy environments during migration, having to constantly stand and move, and having to constantly stay alert against possible violence causes children to suffer both physical and mental damage. Children who are forced to migrate as a result of wars and civil conflicts face a situation or threat that destroys the material or moral values of both themselves and their loved ones during migration, making the situation even worse. In addition to the torture experienced during migration, mental and physical damage also occurs. In research conducted on people who have faced forced migration, it has been determined that children and women are more affected by their lives being negatively affected.

Countries such as Iraq, Afghanistan, Syria, Somalia and Palestine, which are among the countries taken into consideration in this study, have been experiencing long-term wars and internal conflicts as a result of foreign intervention. In almost every part of the world, people face conflicts as a result of interstate or internal conflicts. According to research, 780 million children do not have school records. Civil conflicts and wars, which have negative effects on children in Africa, have been going on for a long time, along with the economic crisis. In the last decade, approximately 2 million children were killed, 6 million children were left seriously injured and approximately 1 million children were left orphaned due to wars and conflicts.

Considering the findings of the research, it is seen that it is not possible for children to attend school or show a certain academic performance in schools and other educational institutions due to armed conflicts and other reasons. Categorically, as a result of armed conflicts, many interconnected consequences such as the required performance in education, the rate of participation in education, the rate of school attendance, the rate of completing school at a desired level, the destruction of infrastructure and institutions, the general well-being of teachers and migration can be seen. As a result of the findings, it has been seen that, in addition to students, teachers and the whole society are seriously affected by this situation due to wars and civil conflicts. The findings of the study are in line with UNESCO's (2011)

report that armed conflicts and civil strife have negative effects on both education and society's living conditions in conflict zones.

The research revealed that there are important problems for teachers as well as children in regions where conflict occurs. It has been observed that teachers either fulfill their duties in a limited way or cannot fulfill their duties at all in a war environment. The severity and spread of conflicts have a significant impact on this situation. It is a fact that in regions where conflicts are intense, teachers, like students, cannot go to school. In this case, the most that teachers can do is to go to areas where students gather and engage in activities that will reintegrate the children there into society both mentally and physically. Our aim is to give children the motivation they need as human beings and to organize lessons accordingly. In this regard, an example can be given when teachers do not see holding back as an option and are personally involved in setting up and organizing isolated classrooms on a hard and rocky terrain in the refugee camp on the Eritrean border in Ethiopia.

According to the important findings of the research, it was revealed that wars were organized and one of the obvious targets was schools. Because it is one of the most likely to be used as a shelter during war. It is inevitable that schools, which are constantly targeted, will be seriously damaged in the war. It is impossible for these places, which were destroyed in the war, to be used as buildings and to have infrastructural functionality. In addition, when wars and conflicts arise, another important party that suffers damage or loses their lives is the owners. Loss of life or migration of survivors in wars that occur in a significant part of a country means the extinction of the educators who are necessary for the future and construction of that country. The emergence of a situation where teachers cannot work will have both short-term and long-term negative effects for the future. If wars and civil conflicts are another negative outcome, this fear and stress pressure on the child will cause serious psychological trauma after a certain period of time. Traumas resulting from death, injury, survival, loss of loved ones and migration as a result of wars have negative effects on the growth of children. It is not possible for a child who is not in a psychologically healthy state to lead a healthy life in the future. In addition to leading an introverted life, such children may also engage in violent behavior. Likewise, children who are forced to go abroad and be exiled are deprived of many of their rights. The most important of these rights is that children cannot benefit from the right to education. It is difficult for children who cannot receive education in their own country and mother tongue to receive a healthy education in the countries where they have to take refuge, both in terms of adaptation and language. Finally, parallel to this latest research, researches have been conducted on this subject; During periods of conflict, educational institutions become unusable due to weapons, bombs, fires or looting.